

Dokumentas apie lietuvių mokytojų suvažiavimą 1922 m. Vilniuje

Dr. Vitalija Stravinskienė

Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, LT-01101 Vilnius
El. p. vitalija.stravinskienė@istorija.lt
<https://orcid.org/0000-0001-6228-3278>

Anotacija. 1920 m. spalio mėnesį militariniu keliu Lenkijos valdžia perėmė Vilniaus ir jo krašto kontrolę. Netrukus pradėtos kurti lokalsios valdžios institucijos, kurias prižiūrėjo iš Varšuvos atsiųstas Lenkijos vyriausybės delegatas. Viena iš jam pavaldžių struktūrų buvo Vilniaus m. komisariatas, kuriam teko miesto ir aplinkinių apskričių gyvenimo stebėseną ir priežiūrą. Į šios institucijos tarnautojų akiratį pateko įvairių etninių mažumų, tarp jų ir lietuvių, veikla. Publikuojamas dokumentas apie lietuvių mokytojų suvažiavimą 1922 m. gruodžio 28–30 d. yra vienas tokios veiklos pavyzdžių. Jis atskleidžia vietinės lenkų valdžios lietuvių politinį vertinimą, požiūrį į lietuviško švietimo perspektyvas, yra lietuvių ir lenkų santykių atspindys. Iš dokumento matyti, kad Vilniaus miesto ir jo krašto lietuvių lenkų valdžia vertino kaip Lietuvos agentus, kurie kėlė pavojų lenkiškumui šiame regione, todėl buvo siūloma varžyti jų švietimo veiklą.

Esminiai žodžiai: *Vilnius, mokytojai, mokyklos, suvažiavimas, lietuviai, lenkai.*

Abstract. In October 1920, the Polish authorities took control of Vilnius and its surrounding region through military means. Soon after, local government institutions were established under the supervision of a Polish government delegate sent from Warsaw. One of the structures under his authority was the Commissariat of Vilnius, which was responsible for monitoring and overseeing life in the city and the surrounding districts. The activities of various ethnic minorities, including Lithuanians, came under the scrutiny of this institution's officials. The

published document, which details the Lithuanian teachers' congress held at the end of 1922, serves as an example of Lithuanian activity during this period. It reveals the negative perception of Lithuanians by local Polish authorities, their views on the future of Lithuanian education, and reflects the broader Lithuanian-Polish relations of the time. The document indicates that the Polish authorities regarded the Lithuanians of Vilnius and its region as agents of Lithuania who posed a threat to Polish influence in the area. As a result, there were proposals to restrict their educational activities.

Keywords: *Vilnius, teachers, schools, congress, Lithuanians, Polen.*

Įvadas

Po Pirmojo pasaulinio karo Vidurio ir Rytų Europoje prasidėjęs modernių nepriklausomų valstybių kūrimas lėmė tarpvalstybius ginčus dėl teritorijų. Tokio Lietuvos ir Lenkijos ginčo epicentre atsidūrė Vilniaus ir jo krašto gyventojai. Po 1920 m. spalio mėnesio Lucjano Želigowskio įvykdyto „maišto“ šis regionas pateko į faktinę Lenkijos kontrolę. Švietimo reikalai, tarp jų ir lietuvių, taip pat atsidūrė lokalios lenkų valdžios rankose.

1922 m. pabaigoje lietuvių švietimo draugija „Rytas“ organizavo lietuviškų pradžios mokyklų mokytojų suvažiavimą. Į jį susirinko 60–70 mokytojų iš įvairių Vilniaus krašto vietovių¹. Neeiliniame renginyje mokytojai pristatė provincijos mokyklų padėtį, kėlė profesinės organizacijos kūrimo idėją, mokytojų socialinės padėties gerinimo klausimą, klausėsi pranešimų apie mokyklų darbo gerinimo būdus, mokymo metodikas ir kt. Publikuojamas dokumentas atskleidė ganą sudėtingą, galima sakyti, vargingą lietuvių mokyklų ir mokytojų padėtį provincijoje, parodė vietinės lenkų valdžios planus dėl lietuviško švietimo ateities – nepriklausomo, lietuvių ir Lietuvos interesus ginančio lietuvių švietimo regione neturi likti.

Dokumentas saugomas Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) Vilniaus vaivadijos valdybos fonde (f. 51)². Jį sudaro lydraštis ir 21 mašinraščio puslapio tekstas. Dokumentas parašytas lenkų kalba. Parengė ją išvertė į lietuvių kalbą, skaitytojų patogumui laužtiniuose skliaustuose išskleisdama santrumpas ar pridėdama žodžių geresniam teksto turinio supratimui, taip pat parengė komentarus ir paaiškinimus. Stengtasi, kad dokumento tekstas išliktų kuo autentiškesnis, todėl teksto struktūra, pastraipų išdėstymas (pirmos eilutės atitraukimas, teksto lygiavimas), žodžių paryškinimai ar pabraukymai nekeisti ir palikti kaip originale.

¹ ŠĖMIS, B. *Vilniaus golgota*. Kaunas: Sąjungos Vilniui vaduoti leidinys, 1930, p. 202; MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 11.

² LCVA, f. 51, ap. 15, b. 1170, l. 5–16.

Vyriausybės komisaro Vilniuje 1923 I 15 raštas Nr. 181/V/83 Vyriausybės delegatūros Saugumo skyriui.

Atsakant reikia nurodyti aukščiau pateikto [dokumento] numerį ir datą

Pagal šių m[etų] XII.27 nurodymą L.V. – 8005 priede siunčiu ataskaitą apie šių m[etų] gruodžio 28, 29 ir 30 Lietuvių Liaudies Mokytojų Suvažiavimą.

Pr[iedas] 1.

Vyriausybės komisaras Vilniuje
[K. Wimboro] parašas³

Nuorašas

ATASKAITA

Apie Lietuvių Draugijos „Rytas“ Liaudies Mokytojų Suvažiavimą [19]22 m[etų] XII.28, 29 ir 30 d[ienomis] Vilniuje

Suvažiavimo atidarymas įvyko XII.28 dieną 4-tą val[andą] po pietų Šv[ento] Mikalojaus bažnyčios salėje. Į D[raugi]jos „Rytas“ kvietimą, paskelbtą lietuviškuose periodiniuose leidiniuose, atvyko apie 100 mokytojų iš Vilniaus-Trakų, Švenčionių, Ašmenos, Lydos, Breslaujos ir Slanimo apskričių. Kelionės išlaidas /siekiančias apie 10.000 m[arkų] asmeniui/ ir mokytojų išlaikymą Vilniuje apmoka D[raugi]ja „Rytas“.

Prezidiumą sudarė: D[raugi]jos „Rytas“ Pirmininkas kun[igas] Kraujalis⁴ – pirmininkas, Švenčionių lietuvių gimnazijos direktorius Untulis⁵ ir Vytauto Didžiojo gimnazijos Vilniuje direktorius Šykšnys⁶ – vicepirmininkai, sekretoriais paskirti Žebrauskaitė ir Lydos apskrities mokytojas Borysas. Perpildytoje salėje taip pat buvo vietinės lietuvių inteligentijos atstovai[.]

Suvažiavimą atidarė kun[igas] Kraujalis karšta lietuvių patriotine prakalba. Apibūdindamas liaudies švietimo svarbą tautos kultūrai ir sunkų, bet naudingą lietuvių

³ Ranka įrašyta rezoliucija: „Nuorašą siųsti Mokyklų Kuratorijos Prez[idiumo] Sk[yriui]. Dokumento Lenkijos vyriausybės delegato įstaigoje ir Saugumo skyriuje gavimo faktą patvirtinantys antspaudai su 1923 I 17 data ir numeriais 2324 ir V 8005/3.“ Rezoliuciją įrašė BP, tai greičiausiai Saugumo skyriaus viršininko inicialai.

⁴ Kunigas Petras Kraujalis (1882–1933) – dvasininkas, Vilniaus lietuvių veikėjas, lietuviškos spaudos redaktorius, lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas (1922–1933), kitų lietuviškų organizacijų aktyvus narys. *Lietuvių švietimo draugija „Rytas“*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013, p. 105–115.

⁵ Matas Untulis (1889–1952) – Lietuvos pedagogas, visuomenės veikėjas, publicistas. 1918 m. tapo Vilniaus lietuvių gimnazijos mokytoju, 1920–1923 m. vadovavo Švenčionių lietuvių gimnazijai. Vėliau kaip neturintis teisės į Lenkijos pilietybę ištremtas į Lietuvą. *Matas Untulis*. [Žiūrėta 2025-08-13]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/matas-untulis/>.

⁶ Marcelinas Šikšnys (1876–1970) – Lietuvos pedagogas, visuomenės veikėjas, poetas. Grįžęs iš Rusijos 1918 m. tapo Vilniaus lietuvių gimnazijos, vėliau gavusios Vytauto Didžiojo vardą, mokytoju, nuo 1922 m. jos direktorius. *Marcelinas Šikšnys*. [Žiūrėta 2025-08-13]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/marcelinas-siksny/>.

mokytojo kaime reikšmę, kalbėtojas pabrėžė, kad aukštos kultūros valstybės už gyven-tojų aukštą intelektualinį lygį turi būti dėkingi sklandžiai veikiančiam švietimui, ypač pradiniam. P[avyzdžiui] Skandinavijos valstybės ar Vokietija. Teisingas tvirtinimas, kad 1870–1871 m[etų] karą Vokietijai laimėjo liaudies mokytojas. Lietuvos, kaip sva-rankiškos valstybės, ateitis priklauso ne tik nuo politinių konjunktūrų, bet didele dalimi nuo lietuvių tautos švietimo ir tautinės savimonės laipsnio.

Platūs darbo barai liaudies mokytojo laukia ypač rytų Lietuvoje, taip lietuviai vadina Vilniaus kraštą, toje tamsiausioje Lietuvos provincijoje, turinčioje didžiausią skaičių anafalbetų. Lietuviška mokykla kaime turi tapti kultūrinės įtakos centru – lavinti vaikus ir jų tėvus ir stabdyti baltarusių ir lenkų pastangas. Kad susidorotų su laukiančia komplikuoja užduotimi, mokytojas turi turėti visapusišką žinių bagažą, eiti pas žmones su praktiškais žiniomis, gilintis į jų psichiką ir poreikius, įgauti jų pasitikėjimą ir tapti jų draugu ir patarėju. Tik tuomet mokytojas sugebės veikti žmones, žadinti jų miegančią tautinę savimonę ir įtikinti juos apie būtinybę saugoti gimtąją kalbą.

Lietuvių švietimo padėtis tame regione yra ypač sunki, todėl mokytojo profesijai pasišvenčiantis jaunimas čia patiria daug ko asmeniško atsisakyti, prisimindamas, kad stovi tautinėje sargyboje.

Suvažiavimo tikslas yra bendras pasitarimas kaip pataisyti ir viešos bei privačios lietuvių liaudies mokyklos, ir jos mokytojų padėtį, suvienodinti mokyklų darbo metodus, sutelkti iki tol išblaškytas jėgas kovai su prieštaravimais.

Plačią prakalbą, kurią susirinkę išklausė susikaupe, pirmininkas baigė šūkiu: „Valio“ – Tegyvuoja pirmasis lietuvių mokytojų suvažiavimas Lietuvos sostinėje Vilniuje – kas iššaukė audringus susirinkusiųjų aplodismentus ir bendrą entuziazmą.

Sveikinimo kalbas pradėjo kun[igas] Bieliauskas⁷, kuris Lietuvių Centrinio Komiteto Vilniuje vardu pasveikino suvažiavimą, pastebėdamas, kad romėnai užkariavę žydų valstybę, sugriovė Jeruzalės šventyklą norėdami palaužti tos tautos dvasią ir atimti viltį išsilaisvinti iš nelaisvės. Panašiai šiame krašte: lietuvių žemes užėmęs priešas šturmuoja paskutinę lietuvių liaudies šventovę – jo mokyklą⁸, stengiasi ją lietuviams atimti, kad palaužtų, nutautintų liaudį savo mokyklų pagalba, po ko pasveikino suvažiavimą aukščiau cituotu šūkiu.

Laikinojo Lietuvių Komiteto vardu kalbėjo jo pirmininkas Stašys⁹: Prisimenant garsią lietuvių menininko Rimšos skulptūrą „Slapta mokykla“, pareiškė, kad cariniai

⁷ Pranas Bieliauskas (1883–1957) – Lietuvos kunigas, Vilniaus lietuvių veikėjas, keletos lietuvių organizacijų steigėjas, vadovas ir aktyvus narys. Plačiau apie jį BIELIAUSKAS, P. *DienoRaštis 1920–1957*. Vilnius: homo liber, 2012, p. 3–5.

⁸ Čia ir kitur pabraukta tekste.

⁹ Konstantinas Stašys (1880–1941) – Lietuvos vaistininkas, Vilniaus lietuvių veikėjas, aktyvus lietuviškų organizacijų narys ir vadovas, Vytauto Didžiojo gimnazijos gamtos, chemijos mokytojas. 1941 m. birželio mėnesį ištremtas į Sibirą, ten netrukus miręs. *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai 100*. Vilnius: homo liber, 2015, p. 30; BUKAITĖ, V.; KILINSKAS, K.; NEKRAŠAS, L. *Vilniaus sargas. Burmistras Konstantinas Stašys*. Vilnius: Mažoji leidykla, 2023, p. 8, 229–231.

persekiojimai, kuriuos patyrė lietuviška mokykla, dabar iš tikrųjų neegzistuoja, bet situacija pakito tik tariamai – pasikeitė figūros, bet sistema liko ta pati. Po to Vilniaus lietuviškos spaudos vardu kalbėjo lietuvių klubo pirmininkas p[onas] Karazija¹⁰, pabrėždamas Vilniaus krašto spaudos ir mokyklos, kurios tarnaudamos vienam tikslui – pakelti švietimo lygį ir tautinę savimone, patirdamos valdžios persekiojimą, kad neliktų aktyviausių jėgų, deportuojant žymius darbuotojus, – padėties panašumą. Nepaisant to, ir mokykla, ir lietuviška spauda ištvermingai vykdė savo uždavinius.

Toliau Suvalkijos krašto mokytojas veteranas, dabar vieno iš Vilniaus lietuvių internatų valdytojas p[onas] Vitkauskas¹¹ pasakojo apie lietuvišką mokyklą persekiojimą caro laikais, pataria mokytojams suartėti su liaudimi, dalyvauti jos gyvenime, skaityti jai paskaitas, visuomet prisiminti apie religinį auklėjimą ir palaikyti glaudžius ryšius su parapijos dvasininkais.

Per 10 minučių pertrauką prezidiumas sužinojo, kad salėje yra vietinės valdžios deleguotas valdininkas. Jo dalyvavimas, matomai, suvaržė susirinkimo laisvę, lėmė susilaikymą nuo tolesnių kalbų apie Vilniaus krašto valstybinę priklausomybę Lenkijai. Kritiškais momentais, kai kuriam nors kalbėtojiui pasitaikydavo lapsus linquae, pirmininkaujantis vikriai nutraukdavo kalbą, įterpdamas švelninančias pastabas.

Toliau kalbėjo „Blaivybės“ dr[augij]os pirmininkas kun[igas] Jezukevičius¹², sveikindamas suvažiavimą mokytojams priminė apie pareigą rūpintis liaudies blaivybe ir kovoti su alkoholizmu kaime, po to p[onas] Kairiūkštis¹³ perskaitė pranešimą apie mokymo metodikos bendrus nurodymus.

Ilgesnę kalbą pasakė lietuvių klubo pirmininkas žurnalistas ir mokytojas p[onas] Matiošaitis¹⁴ /slapyvardis Esmaitis/: kaip lietuvių mokytojų organizuoto darbo rusų valdžios laikais pavyzdį susirinkusiems pristatė, kaip vyko slaptas lietuvių mokytojų darbas tarp liaudies, kaip vyko suvažiavimai policijos pašonėje, kuri nors griežtai

¹⁰ Povilas Karazija (1887–1955) – Lietuvos pedagogas, Vilniaus lietuvių veikėjas, redaktorius, Vytauto Didžiojo gimnazijos matematikos mokytojas. *Povilas Karazija*. [Žiūrėta 2025 02 03]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/povilas-karazija/>; *Žymūs kupiškėnai. Karazija Povilas*. [Žiūrėta 2025 01 30]. Prieiga per internetą: <https://www.kupiskiovb.lt/zymus-kupiskenai/>; *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai 100*. Vilnius: homo liber, 2015, p. 29.

¹¹ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

¹² Vladislovas Jezukevičius (1886–1959) – Vilniaus šv. Mikalojaus parapijos kunigas, lietuvių visuomenės veikėjas, redaktorius. *Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkėlės: Dievo valios kelias*. Vilnius: Margi raštai, 2018.

¹³ Juozas Kairiūkštis (1855–1937) – pedagogas, vienas iš švietimo draugijos „Rytas“ steigėjų, Vilniaus lietuvių mokytojų seminarijos direktorius (1919–1927). *KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Juozas Kairiūkštis*. [Žiūrėta 2025-08-13]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-kairiukstis/>

¹⁴ Stasys Matijošaitis (1877–1949) – pedagogas, Vilniaus lietuvių veikėjas, Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ vienas iš steigėjų, Vytauto Didžiojo gimnazijos Vilniuje lietuvių kalbos mokytojas, lietuviškų vadovėlių autorius. 1933 m. lenkų valdžia jį išstremė iš Vilniaus į Lietuvą. *Lietuvių švietimo draugija „Rytas“*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013, p. 52–55, 62–64; JAGMINIENĖ, J. Stasys Matijošaitis – Esmaitis – Lietuviškos mokyklos kūrėjas. *Lietuvos muziejų rinkiniai*, 2014, Nr. 13, p. 89–94; *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai 100*. Vilnius: homo liber, 2015, p. 29, 34.

stebėjo lietuvius, bet nesugebėjo nieko išaiškinti. Nors kalbėtojas aiškiai anų laikų nelygino su dabartiniais, vis tik palyginimas kilo vien iš kalbėtojo tono ir tinkamai parinktų pavyzdžių. Kalbėtojas kalbos metu pabrėžė būtinybę įkurti panašią sąjungą Vilniaus krašte, pridurdamas, kad pirmasis lietuvių mokytojų suvažiavimas, kuris įvyko slapta 1904 m[etais]¹⁵ Vilniuje, nutarė imtis kovos už Lietuvos nepriklausomybę ir numatė būdą suvienodinti slaptų mokyklų darbą. Kai 1905 m[etų] revoliucijos metu įgijo teisę atidaryti viešąsias lietuviškas mokyklas, [tuomet] visoje Lietuvoje atsirado daugybė mokyklų, jau aprūpintų atitinkamu personalu.

Veleckas¹⁶ sveikino suvažiavimą kooperatyvų vardu. Ragino skleisti kooperacijos idėjas kaime, platinti atitinkamą literatūrą, prie kiekvienos mokyklos įkurti maisto prekių parduotuvėlę. Kalbėtojas pridūrė, kad lietuviškų kooperatyvų padėtis Vilniaus krašte yra ypač sunki. D[raugi]jos neturi atitinkamų lėšų, vietiniai bankai neduoda joms kreditų. Apskritai lenkiški bankai, kurių paskutiniu metu atsirado daugybė, egzistavo klaidingais pavadinimais, taip pa[vyzdžiui], Kooperatinis Bankas, kuris nieko bendro su kooperacija neturėjo ir neteikė jokių paskolų. Visi bankai Vilniuje, tvirtino kalbėtojas, yra priedanga spekuliacinėms įmonėms.

Atsižvelgdamas į dienotvarkę kun[igas] Kraujalis atidarė bendrą diskusiją apie liaudies mokyklos uždavinius. Kalbėtojas tvirtino, kad lietuviška liaudies mokykla yra „nesveika“ – religijos mokymas ir religinis auklėjimas nėra tinkamo lygio. Mokytojai, tėvų Komitetai, o dažnai ir parapijos dvasininkija nesirūpina pagerinti padėtį. Antras postulatas, kurį įvardijo kalbėtojas, yra lietuvių kalbos dėstymas ne tik vaikams, bet ir suaugusiems. Mokytojas privalo organizuoti vakarinius kursus suaugusiems. Jis turi gauti lietuvišką spaudą ir platinti ją tarp mokinių tėvų. Turi rengti vakarėlius su Kalėdų eglute, žaidimais vaikams. Į tuos žaidimus turėtų būti įtraukti ir suaugusieji. Lietuvių tautinių švenčių dienomis visa mokykla privalo eiti į bažnyčią į pamaldas. Tas pavyzdys turės teigiamą poveikį ir taip pat paveiks tėvus.

Aptartu klausimu pasisakė Matijošaitis ir keletas mokytojų. Kaip socialistas, Matijošaitis yra prieš „rožinių ir šventėlių įvedimą į mokyklą“, tam esą yra kuniagai ir bažnyčios. Kalbėtojas toliau aštriai pasisakė prieš religinę propagandą mokykloje, kaip ir per didelės reikšmės teikimą lietuvių kalbai, nes Lietuva turi nevienodą gyventojų struktūrą ir gausią baltarusių ir lenkų mažumą. Švietimui, kaip ir mokytojams, naudinga būtų įkurti lietuvių mokytojų profesinę sąjungą. Čia kalbėtojas, kaip pavyzdį, detalai apibūdino pirmosios lietuvių mokytojų sąjungos atsiradimo 1904 m. slaptame suvažiavime Vilniuje, nepaisant rusų policijos persekiojimų, būdą.

¹⁵ Slaptas lietuvių mokytojų suvažiavimas įvyko 1905 m. Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio bute. JAGMI-NIENĖ, J. Stasys Matijošaitis – Esmaitis – Lietuviškos mokyklos kūrėjas. *Lietuvos muziejų rinkiniai*, 2014, Nr. 13, p. 89.

¹⁶ Kazimieras Veleckas – Vilniaus lietuvių veikėjas, Vytauto Didžiojo gimnazijos Tėvų komiteto pirmininkas, lietuvių spaudos redaktorius. *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai 100*. Vilnius: homo liber, 2015, p. 30; MACEIKA, J. Vilniaus lietuvių spaudiniai 1919–1939 m. *Bibliotheca Litwana. Dalis I. Bibliografijos metraštis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 381, 387, 433.

To suvažiavimo idėja kilo iš pačių mokytojų. Tame suvažiavime dalyvavo tik Suvalkų gub[ernijos] mokytojai, nes Kauno, Vilniaus ir Gardino gub[ernijų] to meto mokytojai buvo rusai stačiatikiai, o mažojoje Lietuvoje – vokiečiai. Tame pirmajame suvažiavime nutarta, kad visose lietuvių mokyklose dėstomoji kalba būtų lietuvių, kad neliktų rusifikavimo tendencijos ir būtų išplėsta mokymo programa. Pagal gyventojų valią ir švietimo poreikius mokytojų sąjunga nutarė pradėti kovą prieš priespaudą steigiant mokyklas, bibliotekas, skaityklas, skaitant paskaitas, siekti, kad būtų atšauktas namų mokymo draudimas, kad mokyklų nekontroliuotų policija ir kad mokyklų reikalais rūpintųsi savivalda. Antrasis suvažiavimas įvyko 1905 m[etais]. Suvažiavimai vyko bent 2 kartus per metus. Išsivažinėję mokytojai ėmėsi darbo visuose Lietuvos kampeliuose: steigė jaunimo ratelius, leido atsišaukimus, agitavo, kur tik galėjo, kvietė susirinkimus, kuriuose propagavo savo pažiūras. Kai nebuvo mokytojų, padėdavo mokyklinis jaunimas. Jeigu mokytojų materialinė padėtis buvo labai sunki, jis susidėdavo po keletą šimtų rublių atsišaukimų, mokyklinių vadovėlių ir t. t. spausdinimo išlaidoms padengti. Mokytojų sąjunga lietuviškoje spaudoje kvietė lietuvius mokytojus vykti į Kauno, Vilniaus ir Gardino gub[ernijas]. Vietovėse, kuriose gyventojai jau buvo paruošti, iš karto įvyko visų institucijų lituanizacija. Tai lėmė gera valia ir intensyvus organizavimas.

Tuo klausimu iš vietų dar pasisakė mokytojai, po to pirmininkaujantis išdalino anketą, kuri po kaip galima detalesnio užpildymo, poryt turėjo būti įteikta prezidiumui.

Anketa

I. Mokytojas: 1/ Vardas ir pavardė, 2/ kur ir kokią mokyklą baigė, 3/ kiek metų dirba mokytoju, kiek mokinių mokykloje.

II. Mokykla: 1/ mokyklos pavadinimas ir vieta /kaimas, valsčius arba parapija/ 2/ kam priklauso mokyklos pastatas, 3/ kas išlaiko [mokyklą] /vyriausybė, lietuviškos dr[augij]os arba patys valstiečiai/, 4/ ar yra atskira mokyklos salė /kambarys/, 5/ ar yra suolai su stalais, lenta, spinta vadovėliams ir knygoms, 6/ kokias pagalbines mokymo priemones mokykla turi, 7/ ar mokykloje yra laikrodis, rūbinė, skudurai kojoms valyti, batų šepečiai, 8/ atstumas nuo kaimyninių mokyklų, 9/ kas sudaro mokymui kliūtis: a/ tėvų nerūpestingumas, b/ policija, c/ valsčiaus taryba, d/ svetimi mokytojai ar organizacijos; 10/ ar vyksta kursai suaugusiems, 11/ kiek metų veikia mokykla, 12/ ar daug vaikų nelanko mokyklos ir kodėl, 13/ ar rengiamos paskaitos ir vaidinimai, 14/ kas apmoka už mokyklos patalpas, 15/ kokie mokyklos santykiai su tėvais, 16/ ar vaikams organizuojama Kalėdų eglutė ir vakarėliai, 17/ ar patalpos tinkamos mokyklai, 18/ kas aprūpina kuru, 19/ kiek skyrių turi mokykla, 20/ kada šiais metais prasidėjo mokslas, 21/ kiek buvo mokinių prieš šventas Kalėdas, 22/ ar prie mokyklos yra parduotuvėlė.

III. Mokyklinės priemonės: 1/ kas yra naudojama mokykloje: braižymo lenta su įrankiu, popierius, sąsiuviniai, pieštukai, metalinės ar žąsies plunksnos, 2/ kokie

vadovėliai yra naudojami. IV. Mokslas: 1/ kiek valandų per dieną vyksta mokymas, 2/ ar pagal patvirtintą planą, 3/ kas moko religijos, 4/ ar kalbami poteriai prieš ir po pamokų, 5/ ar [mokymo] plane yra rankų darbeliai, 6/ dainavimas, 7/ žaidimai, 8/ ar dėstomoji kalba lietuvių, ar iš dalies ir lenkų, 9/ kokia kalba rašomas [mokyklos] žurnalas, 10/ ar įrašomos pamokos, 11/ ar tėvai pastabomis ir pageidavimais netrukdo mokslui. V. Mokiniai: 1/ vidutinis mokinių amžius, 2/ mokinių tautybė, sveikata, 4/ ar iš toli ateina į mokyklą. VI. Mokytojas: [1/] ar mokytojo butas yra mokyklos pastate, 2/ ar turi atskirą butą, 3/ mokytojo šeima, 4/ aptarnavimas, 5/ atlyginimas, 6/ duoklė javais¹⁷, 7/ kuras ir šviesa, 8/ pragyvenimo lėšos ir pastotė. VII. Mokytojo išvados.

Apie pusę aštuonių pirmininkas baigė posėdį, kviesdamas dalyvius į bendrą vakaronę lietuvių klube.

Antroji suvažiavimo diena XII/29.

Antrasis posėdis prasidėjo 10 valandą 15 min[ucių].

Pirmininkavo Šikšnys.

Pradėtas svarstyti kitas dienotvarkės klausimas: mokytojų pranešimai apie mokyklų padėtį vietose ir mokyklų poreikius, vietinių gyventojų požiūrį į mokyklą ir t. t.

Švenčionių gimnazijos direktorius Untulis informavo apie Švenčionių apskrities liaudies mokyklų padėtį: Švenčionių apskrityje mokyklų skaičius auga. Prieš Želigowskio įžengimą į Vilnių, Švenčionių apskrityje buvo 40 mokyklų, kurias išlaikė „Ryto“ d[raugi]ja. Dabar jų buvo 80, pusę jų perėmė Vyriausybė, 40 mokyklų valdytojas „Rytas“. Vidutinis skaičius mokinių mokykloje yra 25, didžiausias – 50, o mažiausiai lankančioje – 15. Bendras mokinių skaičius praeitais mokslų metais Švenčionyse 2800–3000. Statistiniai duomenys dar nenustatyti, bet apytikslis mokinių skaičius šiais metais liks toks pat. Mokslas prasideda lapkričio pirmąją ir baigiasi šeštadienį prieš Velykų sekmadienį. Mokiniai į mokyklą susirenka labai iš lėto ir pilna mokinių klasė susidaro tik apie Naujus Metus. Mokyklą lanko nereguliariai. Visur trūksta mokymo priemonių. Mokyklų inspektoriai žadėjo jų duoti, bet iki šiol nieko negauta. Mokytojai patys turi pirkti vadovėlius ir mokymo priemones.

Mokytojų materialinė padėtis yra labai skurdi: jie negauna numatytos algos, bet jų mokesčiai priklauso nuo mokinių skaičiaus ir svyruoja nuo 20–50 tūks[tančių] len[iškų] mar[kių].

Pirmininkaujantis Šikšnys klausė kaip mokytojai reagavo į tokį vėlyvą mokinių pasirodymą mokykloje ir nereguliarų jos lankymą.

Mokytojai aiškino, kad prieš tokį reiškinį mokytojai yra bejėgiai, nes kaimo gyvenimo sąlygos verčia tėvus užlaikyti vaikus namuose: rudenį vaikai gano gyvulius iki pat pirmojo sniego iškritimo, po to prasideda kūlimas, taigi, iki rudens pabaigos ir žiemos pradžios tęsiasi ūkio darbai ir vaikų į mokyklą neleidžia. Kaimo gyventojų

¹⁷ Mokinių tėvai turėjo prievolę duoti mokytojui tam tikrą kiekį javų.

kultūros lygis toks žemas, kad pirmiausiai rūpinamasi ūkio darbais, o tik antroje ar paskutinėje vietoje – mokykla.

Toliau moky[ojas] Bielinis¹⁸ aptarė Švenčionių apskrities Adutiškio mokyklos padėtį. Praeitais mokslo metais valsčiuje buvo 6 lietuviškos mokyklos, šiais mokslo metais jų yra 11, iš kurių 7 priklauso Vyriausybei¹⁹, o 4 – „Rytui“. Mokinių ateina nedaug, nes dauguma iš jų neturi batų ir mokyklos įsikūrusios labai nepatogiai. Lietuviškos mokyklos kuriamos ten, kur iš abiejų pusių yra lenkiškos arba dvi – lietuviška ir lenkiška įsikūrusios tame pačiame pastate. Dėl mažo mokinių skaičiaus mokyklų inspektoriaus sprendimu kai kurios mokyklos turi būti uždarytos, bet jis neturi minties uždaryti lenkiškos mokyklos, turinčios tokį patį mokinių skaičių. Tai yra didelės lietuvių ir lenkų mokyklų vertinimo nelygybės įrodymas. Mokytojai yra nepatenkinti algų nelygybe: pasitaiko, kad mokyklose su tokiu pačiu mokinių skaičiumi ir mokslo lygiu, mokytojai gauna skirtingo dydžio atlyginimus. Be to, pridūrė Bielinis, mokytojo padėtis kaime yra geresnė negu miestelyje, nes kaime be algos jis gauna aukas produktais. Kalbėtojas ragino miestelių mokytojams paskirti didesnes algas negu kaimo mokytojams, nes atsitikti gali taip, kad į miestelio mokyklas neis dirbti joks mokytojas.

Kaip ir visur, taip ir Švenčionių apskrityje, lenkų mokyklų mokytojai yra demoralizuoti, nes daugumą jų sudaro demobilizuoti kariškiai ir įvairios panelės iš Galicijos.

Valkininkų parapijos Papiškių kaimo mokytoja praneša, kad Papiškių mokykla aptarnauja 3 kaimus: Voriškių, Urkonių ir Papiškių. Iš pradžių buvo daugiau kaip 40 mokinių, dabar jų yra 37. Materialinė mokyklos padėtis labai prasta: nėra jokių mokyklinių priemonių, suolų, stalų. Valsčiaus taryba žada pagalbą, bet iki šiol jos nėra. Dėl to, kad nebuvo stalų ir suolų, negalima vaikų mokinti rašyti. Kai į mokyklą atvyko Kuratorijos atstovas ir pareikalavo mokinius iš rašymo egzaminuoti dar kartą, moky[t]oja paaiškino, kad nėra ant ko rašyti. Tuomet, Kuratoriaus atstovas liepė vaikams atsigulti ant grindų ir gulint rašyti.

Mokyt[oja] Šiškaitė²⁰ informavo apie mokyklų padėtį Lydos apskrityje. Esant garšiam inspektoriui Wośiui²¹, mokyklų padėtis buvo labai sunki, bet atvykus naujam Inspektoriui, lietuviškų mokyklų padėtis tapo beviltiška. Privačių mokyklų neleidžia atidaryti. Valstybinėms mokykloms kelia sunkiai įvykdomas sąlygas ir kliūtis: reikalauja mokyklų su dėstomąja lenkų kalba, mokytojai turi turėti gimnazijos baigimo pažymėjimus, kreipiamas dėmesys į įvairias smulkmenas: mokyklos pastato dydį, langų skaičių, prieš mokyklą turi būti aikštė vaikams žaisti, krosnis turi užsidaryti hermetiškai, visos mokymo priemonės turi būti vietoje ir t. t. Visos šios kliūtys daromos sąmoningai, kaip tinklai, į kuriuos pakliūtų lietuviškos mokyklos.

¹⁸ Bielinis – detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

¹⁹ Vadinas, jos buvo valstybinės.

²⁰ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

²¹ J. Woś buvo Lydos apskrities švietimo inspektorius, kuris vėliau už piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi (pinigų išieškojimą) buvo suimtas. ŠEMIS, B. *Vilniaus golgota*. Kaunas: Sąjungos Vilniui vaduoti leidinys, 1930, p. 202.

Lenkiškų mokyklų mokytojai daugiausiai yra iš Galicijos, labai demoralizuoti, mokyklų inspektoriai lietuviškas mokyklas ir mokytojus seka iš visų jėgų. Iš tam tikrų šaltinių žinoma, kad į mokyklą atsiųsdamas lenkų mokytoją, inspektorius liepė jai sekti lietuvius, ypač lietuvių jaunimą. Daug lietuvių mokytojų nurodyta išsikelti iš apskrities. Dalis jų persikėlė į nepriklausomą Lietuvą. Turėdami tikslą nutautinti gyventojus, į čia siunčiami lenkai mokytojai, kurie moka lietuviškai. Lenkų mokytojų kontrolės nėra jokios, daugumą jų sudaro demobilizuoti kariškiai, girtuokliai, trumpai sakant, „nieko verti“. Mokykliniai rajonai dažnai apima trijų kilometrų atstumą. Čia yra lenkų (t. y. sulenkinti baltarusiai) ir lietuvių vaikų. Lietuviškos mokyklos privalo veikti, nes uždarius tokias, tų mokyklų vaikai pradėtų lankyti lenkiškas mokyklas. Dėl tokios padėties lietuviai mokytojai nusprendė steigti mokyklą kiekvienoje troboje, „slaptos mokyklos“ kaip pavaizduota Rimšos skulptūroje, tipo. Mokytoja patvirtino, kad Eišiškėse veikė slapta lietuvių mokykla. Mokyklinius vadovėlius gauna ir moko mokinius tokiu būdu, kad inspektoriai negali susekti. Mokytojai „Ryto“ d[raugij]os prašo pagalbos Lydos apskrities lietuviškos mokykloms arba kreipiantis į aukštesnę valdžią, arba koku nors kitu būdu. Toliau mokytoja klausė, kodėl Lydos aps[krities] lietuviškų mokyklų padėtis buvo blogesnė negu kaimyninių apskričių, pav[yzdžiui], Trakų aps[krityje], kur lietuvių mokykloms nedaromos kliūtys, netgi veikė Lenkijos vyriausybės išlaikomos mokyklos. Pirmininkaujantis atsakė, kad Lydos apskrities lietuviškų mokyklų padėtis blogesnė dėl to, kad apskritis pavaldi Balstogės, o ne Vilniaus, Kuratorijai. „Rytas“ siuntė savo delegaciją į Balstogę, bet niekas nepasikeitė tuo reikalu – atsakyta, kad mokyklų padėtis Lydos apskrityje negali pasikeisti. Tuo klausimu „Rytas“ ketina kreiptis į Švietimo Ministeriją. Mokytoja pridūrė, kad „girdėjo kaip vienas žymus pulkininkas išsireiškė, kad Lydos apskrities lenkai pasieks, polonizuos visą apskritį per lenkų mokyklas ir demobilizuotus kariškius“. Dėl tokios padėties mokytojos bėga į Kauno Lietuvą²². Lenkų mokytojai naikina lietuvių mokytojų kultūrinį darbą mokyklose. Mokyklų inspektorius Eišiškėse skundėsi, kad jam atsiųstas /lenkų/ mokytojas, kuris pas jį atvyko girtas.

Mokytojas Borysas²³ sakė, kad nepaisant įvairių kliūčių Lydos apskrityje galima mokyti ir lenkiškai, ir baltarusiškai, ir lietuviškai. Jis pats gavo paskyrimą iš inspektoriaus Lydoje. Kuo labiau lenkai spaudžia, tuo atkakliau reikia priešintis. Reikia tik daugiau mokėti ir geriau mokyti negu lenkai.

Toliau kalbėjo kitas mokytojas, pranešdamas, kad Linkmenų, Kaltanėnų, Budninkų, Tverečiaus ir kitose mokyklose iš mokyklų remontui skirtų lėšų buvo suremontuotos lenkiškos mokyklos, o lietuviškos negavo jokios pagalbos, tikriausiai

²² Lenkai taip vadino Lietuvos Respubliką.

²³ Lietuviškoje istoriografijoje minimas Kaniavos pradžios mokyklos (Varėnos valsčiuje) mokytojas Borysas (Borisas) Jonas. MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 68, 136.

todėl, pridūrė kalbėtojas, kad tikrųjų rinkimų tuose valsčiuose nebuvo, o valsčių įstaigose įdarbinti policijos talkininkai. Lenkų mokyklos iš savivaldybių ir valdžios gauna paramą, lietuviškos mokyklos /Adutiškio, Paringės, Palūšės, Reškutėnų/ tokios negauna.

Žodį gauna kun[igas] Jezukevičius: „Generolas Mokrzeckis²⁴ garantavo, kad lietuviai gali atidaryti mokyklas visur, kur tik susirinks 80 mokyti norinčių vaikų. Laikykites Vidurio Lietuvos L[aikinosios] V[aldymo] K[omisijos] numatytų teisių. Privačios mokyklos gali būti atidarytos pranešimo būdu.“ Generolas garantavo: „lietuviškų mokyklų nepersekiojame“. Kuratorius Gąsiorowski²⁵ irgi pareiškė: „Lenkijos vyriausybė neketina nutautinti ir pripažįsta mažumų teises“ – jeigu bendruomenė turi 80 vaikų ir nuspręš atidaryti mokyklą, vyriausybė turi įvykdyti jos pageidavimą, kuris taip pat svarbus kaip ir Seimo nutarimas. Atskirų apskričių valdininkų tendencijos yra priešingos vyriausybės deklaracijai ir gadina vyriausybės požiūrį į mokyklas.

Mokyt[ojas] Mileišis²⁶ perskaitė Gervėčių parapijos Gaigalių kaimo gyventojų prašymą Kuratorijai, kuriame išvardintos to kaimo mokyklai padarytos skriaudos.

Į Lydos apskrities Kamarūnų kaimą atsiųstos net dvi lietuviškai nemokančios lenkės mokytojos, turėjusios mokyti lietuvių kalbą. Tas mokytojas gyventojai išvarė. Dėl to, kad nebuvo apmokėtas mokestis už mokyklos patalpas, Kamarūnų mokykla nuolat turi keisti patalpas.

Iš Švenčionių apskrities praneša apie Policijos ir kitų valdžios organų piktnaudžiavimą: nuolatinį kišimąsi į mokyklos vidaus reikalus. Iš Švenčionių apskrities ištremti du lietuviai mokytojai: Uogintas ir Matulaitytė²⁷.

Iš Lydos aps[krities] Kaniavos mokyt[ojas] Borysas pranešė, kai jis į Kaniavą atvyko kaip mokytojo padėjėjas, mokyklos vadovas lenkas liepė pačiam pasiieškoti buto, kurį B[arysas] rado už keturių varstų²⁸ nuo mokyklos. Vedėjas nurodė jam mokyti lenkų kalbą, bet B[arysas] atsisakė. Vedėjas mokė 3-čią skyrių, o jis, padėjėjas, 1 ir 2. 1 mokė lietuviškai, 2 turėjo mokyti lietuviškai ir lenkiškai. Pas B[arysą] skyriuose buvo 80 mokinių, pas vedėją – 10. Iš pradžių B[arysas] mokė iš ryto, vėliau mokytojas liepė mokyti po pietų. Mokytojas B[arysas] nupirko 2 lempas ir mokė vaikus vakarais. Vėliau Inspektorius atsiuntė jam raštą reikalaujamas visus dalykus mokyti lenkiškai, tik tikybą galima buvo mokyti lietuviškai. Kai mokytojas B[arysas] aiškino, kad iki

²⁴ Stefan Mokrzecki (1862–1932) – Lenkijos kariuomenės generolas, Vidurio Lietuvos Laikinosios valdymo komisijos pirmininkas (1921). JANUSZEWSKA-JURKIEWICZ, J. *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010, s. 175.

²⁵ Zygmunt Gąsiorowski (1875–?) – pedagogas, pirmasis Vilniaus švietimo kuratorijos vadovas. SMO-LARCZYK, A. *Administracja szkolna na Wileńszczyźnie w latach 1919–1939*. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 2022, t. XIX, Nr. 4, s. 138.

²⁶ Vaclovas Mileišis buvo Gaigalių (Gervėčių valsčiaus) lietuvių pradinės mokytojas. MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 146.

²⁷ Detalesnės informacijos apie šiuos asmenis rasti nepavyko.

²⁸ Vienas varstas lygus 1066,8 metro.

tol vaikai aritmetikos mokėsi lenkiškai ir nesupranta lietuviškai, tuomet vedėjas liepė aritmetiką aiškinti lenkiškai, kad 3-jame skyriuje vaikai galėtų mokytis tik lenkiškai. Mokyklos žurnalas pildomas lenkų kalba. Lietuvis mokytojas moko 70 vaikų, lenkas vedėjas – 24.

Marcinkonyse veikė 2 mokyklos: lietuviška ir lenkiška. Lietuviškai mokyklai sudaromos nepakeliamos sąlygos, iš mokytojo reikalaujama pilietybės pažymėjimo.

Švenčionių apskrityje iš privačių lietuviškų mokyklų reikalaujama [mokyti] lenkų kalbą 3-me skyriuje, o valstybinėse – 2-jame, Lenkijos geografijos ir istorijos [mokyti] visai nereikalaujama.

Adutiškio valsčiuje valstybinėse mokyklose lenkų kalba privaloma 3-jame skyriuje, 2-ajame pakanka pasikalbėjimo lenkiškai, tuo pat metu žydų mokyklose reikalaujama [mokyti] Lenkijos geografijos ir istorijos. Mokytoja Žižmaraitė²⁹ iš Gervėčių parapijos praneša, kad ten lenkų kalba oficialiai nėra mokoma, tik reikalaujama, kad mokiniai galėtų kalbėti lenkiškai.

Linkmenų valstybinėje mokykloje reikalaujama [mokyti] Lenkijos geografiją ir istoriją, čia buvo 4 skyriai su 100 mokinių.

Slanimo apskrityje veikė viena lietuviška mokykla su 45 mokiniais. Mokytoją patvirtino Lenkijos vyriausybė, bet kai prisipažino esanti lietuvė, iš pareigų buvo pašalinta ir dabar vadovavo privačiai mokyklai. Šiais metais ta mokykla yra valstybinė, visi dalykai turi būti mokomi lenkų kalba, o lietuvių kalba gali būti mokoma kaip neprivalomas dalykas. Gyventojai priėmė lietuvę mokytoją, o 2 lenkes išvarė.

Mokyt[ojas] Borysas paaiškino detales apie savo mokyklą Kaniavoje. Buvo 4 suolai ir 1 stalas, prie kurio netelpa 70 mokinių. Todėl vaikai turi rašyti gulėdami ant grindų, o mokytojas, norėdamas patikrinti jų darbą, yra priverstas žengti per juos, nėra lentos, rašoma ant nudažytos sienos. Grindų plovimu vedėjas nesirūpina, nes kaip sako, vėl viską išpurvins. Valsčiaus taryba visiškai nesirūpina mokykla. Kaniavos valsčiuje veikė 1 valstybinė ir 2 privačios lietuviškos mokyklos.

Iš Švenčionių apsk[rities] Pašaminės kaimo pranešama, kad [19]22-XII/16 Lenkų Komisarų Wojtkiewicziaus³⁰ neteisėtai ištremta lietuvių mokytoja Helena Matulaitytė. Mokykla, kurioje moko M[atulaitytė], praeitais metais priklausė „Rytui“, šiais metais ją perėmė Lenkijos vyriausybė. Matulaitytė nuvežta kaip stovėjo, be drabužių į Švenčionėlius. Iš ten ją išvežė naktį ir nežmonišku būdu išvarė už demarkacinės linijos. Neduota jai nei minutėlės ūkiui likviduoti, neinformuota į kur ją išveža ir neleista jai pasimatyti su motina ir seserimis. Naktį, spaudžiant stipriam šalčiui, ji palikta lauke. Kaip tų represijų priežastis nurodytas neteisėtas sienos perėjimas, kadangi M[atulaitytė] atvažiavo iš Rusijos su lenkų valdžios išduotais dokumentais,

²⁹ Veronika Elena Žižmaraitė – 1929–1931 m. nelegaliai vaikus mokė Girežeryje (Kaniavos valsčiuje), 1933–1936 m. vadovavo Kupčelių (Apso valsčiuje) „Ryto“ skaityklai. MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 58, 81, 156.

³⁰ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

su lenkų ešelonu. Tuo klausimu „Ryto“ ir vietinio Tėvų Komiteto atstovų teiktas prašymas Ponui Vyriausybės Delegatui³¹, kad atidėtų deportaciją keletui dienų kol bus išsiaiškinta padėtis, liko be atsako. Minėtosios sesuo Švenčionių apskrities Daugėliškių valstybinės mokyklos mokytoja Adelė Matulaitytė³² [19]22-XII/18 taip pat areštuota ir nuvežta į Švenčionis, kur ji laikyta iki sutvarkyti formalumai. Kadangi ji neat-siskaitė už mokyklos remontą, jos deportacijos terminas pratęstas 5 dienoms. Ji taip pat kaltinta neteisėtu sienos perėjimu, bet Lenkų Mokytojų Sąjungai tarpininkavus, ji palikta pareigose ir formalumai buvo sutvarkyti.

Valkininkų ir Gervėčių valsčiai priklauso Vilniaus apskrities švietimo Apygardai, bet ten mokyklų politika kitokia: Valkininkuose, kur gyventojai vien lietuviai, lietuviškos mokykloms leidžiama veikti be kliūčių. Gervėčiuose, kur gyventojai lietuviai ir lenkai, lietuvių mokykloms daromos įvairios kliūtys.

Mokyt[ojas] Borysas apie savo Kaniavos mokyklą pranešė, kad lietuvių vaikai atvykę mokytis nuo 1-os valandos turi stovėti po atviru dangumi, šaldami ir laukdami kol baigsis lenkų skyriaus pamokos. „Iš visko matyti, – pridūrė mokytojas, – kaip Lenkijos vyriausybė rūpinasi mūsų mokykla ir kaip jai nerūpi mūsų vaikų sveikata.“ Milicija taip prigrąsdino gyventojus, kad jie bijo net užėiti į mokyklą, o dėl to labiausiai kenčia vaikai. Mokyt[ojas] Borysas tokį Inspektorius elgesį vertina kaip polonizaciją.

Mokytojų materialinė padėtis: atlyginimas, butas, kuras, šviesa ir t. t.

Atskiri mokytojai butų, kuriuose jiems ten gyventi, būklę aprašo taip: butas dažnai būna šalia tvarto su kiaulėmis ir avimis, o ne kartą yra, kad tvartas – pačiame bute. Kaime mokytojui lengviau rasti butą negu miestelyje. Gyventojai abejingi tiek lietuviškų, tiek ir lenkiškų mokyklų mokytojų poreikiams. Javų neduoda, mokytojai gyventojų pagalbos turi prašyti.

Palūšės lenkų mokyklos vedėjas apdovanoja vaikus lenkiškomis knygomis ir dovanomis. Lietuviai to padaryti negali, nes neturi nei knygų, nei pinigų. Todėl vaikai nori į lenkišką mokyklą. Lenkų mokykla turi biblioteką, lietuviška tokios neturi. Mokytojai prašo „Ryto“ d[raugi]jos atsiųsti atitinkamų knygų į lietuviškas mokyklas bibliotekoms įkurti. Kalbėtojas nori, kad lietuvių seminariją baigę mokytojai būtų priskirti X-jai tarnautojų kategorijai, taip, kaip yra lenkų mokytojų atveju. Dabar lietuviai mokytojai priskirti žemesnei – XI – kategorijai, lenkai – X-ajai. „Ryto“ d[raugi]ja iš Lenkijos vyriausybės turėtų išsirūpinti teisių suvienodinimą. Mokytojas gauna 80 tūkst[ančių], iš kurių miestelyje pragyventi neįmanoma, kur pragyvenimas brangesnis negu kaime.

³¹ Tuo metu pareigas ėjo Walery Roman.

³² Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

Liaudies mokytojų lietuvių atlyginimas

Lenkijos vyriausybė nuo 1922 m[etų] lapkričio mėnesio iki 1923 metų sausio išmokėdavo po 15 tūkst[ančių] markių. Tai apėmė tik valstybines mokyklas. Apskričių seniūnija neturėtų žiūrėti, ar mokyklą įsteigė „Rytas“ ar Vyriausybė, nes visi moka vienodus mokesčius.

Siekiant pagerinti mokytojų buitį, buvo teiktos 2 pasiūlymų rezoliucijos: mokytojo Butkaus³³ ir Matijošaičio.

Po tų pasiūlymų svarstymo ir balsavimo dėl jų buvo išrinkta komisija tekstui parengti. Iš pradžių priimtas tekstas skambėjo taip:

„Mokytojų suvažiavimas mano esant būtinu, kad mokyklose lietuvių mokytojai nebūtų skriaudžiami, tai reiškia, kad jie turi gauti tokius pačius atlyginimus, butus, produktus ir kurą, kokį gauna lenkai mokytojai. Mokytojai esantys „Ryto“ d[raugi] jos pavaldume turi gauti pragyvenimui būtiną normą. Kad įgyvendintų šiuos reikalavimus, Suvažiavimas tuoj pat išrenka komisiją. Ji veikia prie „Ryto“ d[raugi]jos valdybos ir rūpinasi visais mokytojų poreikiais ir jų organizacija.

Diskusijų metu iš minėto teksto buvo išbraukti žodžiai „valstybinių mokyklų mokytojai“. Matijošaitis tuo kartu išsireiškė: „Mes, lietuviai, čia nepripažįstame jokios valstybinės lenkų mokyklos.“ 1 ½ valandą dėl vėlyvo meto ir nuovargio, kuris apėmė susirinkusius, daug žmonių atsistodavo ir palikdavo salę. Pirmininkaujantis pranešė „tuoj baigiam“ ir padarė keleto minučių pertrauką, kurios metu artėdamas prie manęs pareiškė, kad posėdis tuoj pat baigsis, nes rezoliuciją reikia tik stilistiškai padailinti. Kadangi buvo kalba apie visiškai formalų reikalą, salę palikau.

Popietinis XII/29 posėdis. Valandai numatytas atidarymas įvyko apie 5 valandą. Prieš atidarymą pirmininkaujantis kun[igas] Kraujalis įteikė man priimtos rezoliucijos, /kurios turinys skyrėsi nuo anksčiau priimto turinio/, nuorašą. Jos tekstas toks:

Atsižvelgdami, kad apskrityse: Vilniaus, Švenčionių, Ašmenos, o ypač apskrityse: Lydos, Breslaujos, Gardino ir Seinų lietuvių mokykloms ir visam švietimo darbui buvo sudarytos nepakeliamos sąlygos, nes lietuvių mokyklos yra žlugdomos, mokytojai persekiojami, areštuojami ir tremiami, kadangi privačios mokyklos priverstos mokytis slapta, kadangi nekreipiamas dėmesys į vietinių gyventojų pageidavimus ir netgi jie bauginami ir baudžiami, kai kreipiamės į mokyklų valdžią, tai girdime pašaipas, neva Lenkijos Vyriausybė nepersekiojo jokios tautybės ir nei vienos jų švietimui netrukdė, – mes, mokytojai, lietuviai, 1922 m[etų] gruodžio 28–30 dienomis susirinkę Vilniuje, apsvaistę tą nepakeliamą padėtį nutarėme reikalauti:

1/ kad lietuvių mokyklos darbo nekontroliuotų Policija, 2/ kad Lenkijos Vyriausybė skirtų mokytojus lietuvių mokykloms ir aprūpintų juos materialiai, kad privačiai lietuvių iniciatyvai švietimo srityje nebūtų daroma kliūčių, 3/ kad nebūtų

³³ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

draudžiamas namų ir privatus mokymas, 4/ kad dėl švietimo darbo atskiri asmenys nebūtų persekiojami ir 5/ kad būtų grąžinti ištremtieji /deportuotieji/.

Kadangi svarstymų metu nebuvo iškelta šio nutarimo projektas, manau, kad šio klausimo svarstymas įvyko ne oficialaus suvažiavimo posėdžiavimo metu.

Kitą dieną, sulaukus Pono Vyriausybės Komisarų nuomonės, pirmininkui kun[igui] Kraujaliui pareiškiau, kad nutarimo p[unktas] 5 neįeina į suvažiavimo kompetencijų lauką ir jeigu jis bus paskelbtas spaudoje, periodinis leidinys bus konfiskuotas³⁴.

Vėliau kun[igas] Kraujalis atidarė posėdį. Pirmasis dienotvarkės punktas „fizinis ugdymas mokykloje“ buvo išbrauktas iš programos dėl pranešėjo išvykimo. Svarstyti kiti mokykliniai reikalai.

Untulis pasiūlė, kad sekmadienį po pamaldų valandą arba dvi mokytojai skaitytų laikraščius garsiai /Garsą/ mokinių tėvams. Vietinė valdžia negalės daryti kliūčių, kadangi mokytojas žinos klausytojų pavardes. Kalbėtojas siūlo įkurti mokytojų redaguojamą periodinį leidinį. Panašus leidinys leidžiamas Nepriklausomoje Lietuvoje. Vienas iš mokytojų skundėsi, kad mokyklose trūko lietuviškų vadovėlių. Neturi aritmetikos su metrinėmis matavimų užduotimis vadovėlių, taip pat nėra lietuvių gramatikos vadovėlių. Vilniuje išleistų vadovėlių tiražas jau beveik išsemtas. Vilniaus knygynai reikalauja už išleistas knygas sumokėti iš karto. Mokytojai dažnai priversti pirkti vadovėlius iš asmeninių lėšų. Pirmininkaujantis atsako, kad knygynui „Švyturys“ bus nurodyta, kad vadovėlius mokykloms duotų veltui.

Mokytojas Borysas pareiškė, kad Lydos apskrityje galėtų veikti daugiau lietuviškų mokyklų, kadangi ten buvo daug kaimų, kuriuose galima surinkti po 80 vaikų. Sukumų sudaro prašymų persiuntimas inspektoriams, to mokytojai sutvarkyti asmeniškai negali, prašo „Ryto“ d[raugij]os skirti lėšų pasiuntinių išlaidoms apmokėti.

Untulis pataria, kad mokant nereikia kreipti dėmesio į primestą programą, o mokyti to, ką mokytojas mano reikalingu. Turi būti suprantama, kad mokyklos privalo būti aprūpintos vadovėliais ir mokymo priemonėmis ir turi turėti biblioteką. D[raugij]a „Rytas“ turi skirti atitinkamą sumą, jeigu turimos lėšos tai leidžia daryti. Iš tikrųjų jis yra Švenčionių „Ryto“ d[raugij]os kasininkas, bet su savimi neatsivežė biudžeto. Patarė vadovėlių atsivežti iš Kauno.

Paskiau Karazija iškėlė specialios lietuvių mokytojų organizacijos Vilniaus krašte klausimą, siūlydamas įkurti liaudies mokytojų lietuvių sąjungą, turint materialinės ir kultūrinės savipagalbos tikslą. Nepriklausomoje Lietuvoje veikia dvi mokytojų organizacijos, kurios turi nuosavas bibliotekas ir pačios leidžia vadovėlius. Susiorganizavę mokytojai galėtų lengviau pasiekti algų pakėlimo ir atsisakyti privalomai gaunamų javų ir maisto produktų, kurių surinkimas iš gyventojų susijęs su daugybe nemalonių. Dabar dalis lietuvių mokytojų algas gauna iš Lenkijos vyriausybės, likę – iš

³⁴ Nepaisant šio perspėjimo, nutarimas su penktuoju punktu buvo publikuotas lietuviškoje spaudoje. MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 11.

„Ryto“ d[raugil]jos. Lenkai mokytojai gauna pašalpas nuo 300.000 iki 500.000 l[enkiškų] m[a]r[kių], lietuviai daugiausiai gauna [nuo] 1 iki 2 % tos sumos ir tai tik protekcijos dėka. Daugiausiai jie negauna visiškai, t. y. jie tiesiog Lenkijos vyriausybės skriaudžiami. Duoklė grūdais yra pagal teisę valščiaus pareiga, bet lenkų valdžia visiškai nesirūpina ją gauti lietuviams mokytojams. Apskritai lietuviai mokytojai yra tik toleruojami – vyriausybė jais nesirūpina. Kalbėtojas pabrėžė, kad būtina nustatyti minimalią algą liaudies mokytojams ir sulyginti lenkų ir lietuvių mokytojų algas. Kai kurie mokytojai gauna duoklę grūdais, bet negauna maisto produktų arba atvirkščiai. Mokytojų komisija yra būtina norint pagerinti jų buitį ir gauti iš valdžios tai, kas priklauso, kad sumažintų valdžios piktnaudžiavimą ir t. t. Tokia komisija turėtų suartėti su tautinėmis mažumomis, kad imtis bendros sėkmingos kovos.

Matijošaitis parėmė mintį apie mokytojų sąjungos, kuri organizuotų suvažiavimus, steigtų ratelius įvairiose apskrityse, įkūrimą. Dabar mokytojai negali išgyventi iš algų ir lavintis toliau. Reikia įkurti profesinę /profesionalią/ organizaciją.

Borysas informavo, kad Švenčionyse veikė lenkų mokytojų organizacija, į kurią įstojo daug lietuvių mokytojų, bet naudos iš to maža, įstodami tik suskaldė lietuvių mokytojų vienybę. Patarė mokytojams tapti „Ryto“ d[raugil]jos nariais.

Vienas iš mokytojų išreiškė nuomonę, kad liaudies mokytojams keliama uždaviniai yra per dideli: liau[dies] mokyt[oju] nereikia laikrodžių ir elegantiškų rūbų, per kuriuos tolsta jie nuo sėrmėgėtų kaimo gyventojų, tarp kurių dirba. Dabar mokytojų algos yra pakankamos.

Toliau Karazija kelia klausimą „Kaip organizuotis“: ar kurti sąjungas apskrityse, ar vieną visai šaliai. Teikia siūlymą įkurti komisiją, kuri nuspręstų kaip elgtis šiuo atveju. Po to kalbėtojas priminė pirmosios mokytojų sąjungos Vilniuje įsteigimo 1904 m[etais] aplinkybes.

Salėje girdėti triukšmas, už užuolaidos vyksta pasirengimas tuoj po posėdžio vykstančiam spektakliui vaikams. Daug jų ateina į salę ir užima vietas. Kalbėtojus vos galima girdėti.

Mokyt[ojas] Budrevičius³⁵ skaito ilgesnį pranešimą apie pedagogiką, aptardamas mokymo mokykloje metodiką, mokinių drausmės ir disciplinos išlaikymą, bausmių taikymą ir t. t. Kalbėtojas pabrėžė mokytojo elgesio su mokiniais sistemiškumo ir nuoseklumo reikšmę, prie to išsakydamas itin neigiamą nuomonę apie lenkų mokytojus. Lenkų mokytojų įtaka mokiniams yra tiesiog demoralizuojanti, nes mokytojai neturi supratimo apie pedagogiką, daugumą jų sudaro demobilizuotieji. Mokyklose, kur greta lietuvių mokytojo dirba lenkų, sunkiausia yra išlaikyti tvarką. Toliau kalbėdamas apie mokyklų kasdieninius reikalus, teikia praktinius patarimus

³⁵ Greičiausiai turimas omenyje Vincas Budrevičius (1880–1953) – Vilniaus lietuvių mokytojų seminarijos (1921–1927) pedagogas, redaktorius, Vilniaus lietuvių veikėjas, aktyvus lietuviškų organizacijų narys ir vadovas. *Vincas Budrevičius*. [Žiūrėta 2025 02 03]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/vincas-budrevicius/>

kaip išeiti mokymo programą, pildyti žurnalą, mokytojui pasiruošti, tvarkyti kanceliariją ir t. t.

Pabaigoje pirmininkaujantis pareiškė, kad posėdžio programa įvykdyta ir informavo, kad kitą dieną 9 ½ val[andą] bus ekskursija į gamtos pažinimo stotį M[ažosios] Poguliankos g[atvėje] ir prašė joje dalyvauti gausiau. Po to posėdis buvo uždarytas. Pirmininko kvietimu likti teatro vaidinime nepasinaudojau.

[19]22.XII.31 dieną po apsilankymo gamtos pažinimo stotyje, kurioje viską paaiškino p[onas] Dmochowski³⁶, o Untulis išvertė nemokantiems lenkų kalbos, suvažiavimo dalyviai 12 ½ val[andą] susirinko posėdžių salėje. Posėdį 12 ½ val[andą] atidarė kun[igas] Kraujalis. Vyksta rinkimai į vakar dieną įkurtą Komisiją /Mokytojų sąjungą/. Įkurta atskira Švenčionių apskrities mokytojų atstovybė /Švenčionių „Ryto“ skyrius/, taip pat ir atskiras Vilniaus mokytojų „Ryto“ skyrius.

Kun[igas] Jezukevičius skaito pranešimą apie blaivybę. Priimta rezoliucija apie būtinybę remti blaivybę. Rezoliucijos tekstas:

Kadangi provincijoje dideliu mastu plinta girtuoklystė, kuri atneša daug žalos gyventojams ir įstumia juos į tamsumą ir skurdą, kovos su ta nelaime tikslu suvažiavimas mano būtinu mokytojų seminarijoje įvesti paskaitas apie blaivybę, o mokytojus aprūpinti atitinkama literatūra.

Slapto balsavimo rezultatai:

Į Švenčionių Komitetą išrinkti mokytojai: Butkus³⁷, Grybauskas³⁸, Bielinis, kandidatai – Svalgis³⁹ ir Maminskaitė⁴⁰.

³⁶ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

³⁷ Greičiausiai turėtas omenyje Rapolas Butkus – Švenčionėlių lietuviškos pradinės mokyklos mokytojas. MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 121, 137.

³⁸ Justinas Grybauskas – Švenčionių m. lietuvių pradinės mokyklos mokytojas, vėliau mokytojo Palūšės (Kaltanėnų valsčiuje) ir kt. pradinėse mokyklose. MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 51, 98–99, 122, 139.

³⁹ Čia ir kitur pavardė turėtų būti Švagžlys. Greičiausiai turimas omenyje „Ryto“ draugijos Švenčionėlių skyriaus skaityklos vedėjas Švagžlys. *Lietuvių švietimo draugija „Rytas“*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013, p. 80.

⁴⁰ Marija Maminskaitė – Kaltanėnų mokyklos (Kaltanėnų valsčiuje) mokytoja, MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 66, 146.

Į Vilniaus Komitetą kun[igas] kapelionas Taškūnas⁴¹, O. Žebrauskaitė⁴² ir L. Kai-riūkštis⁴³, kandidatai: Budrevičius ir Matijošaitis. Tuo baigėsi paskutinis posėdis.

Kun[igas] Kraujalis pasakė išsamią kalbą dėkodamas mokytojams už aktyvų dalyvavimą [suvažiavime] „Ryto“ d[raugij]ai pakvietus ir išreiškė viltį, kad šis suvažiavimas nebus paskutinis.

Mokytojų vardu kalbėjo Svagžlys ir Sečkaitė⁴⁴, dėkodami „Ryto“ d[raugij]ai už sve-tingą priėmimą Vilniuje.

6 val[andą] popiet [suvažiavimo] dalyviai susirinko šv. Mikalojaus bažnyčioje, kur tenykštis kunigas juos palaimino.

Suvažiavimo posėdžių eiga rodo, kad „Ryto“ d[raugij]a Vilniaus krašte lygiagrečiai su švietimo veikla vykdo politinę akciją, priešišką Lenkijos valstybingumui.

Iš kun[igo] Kraujalio, kun[igo] Bieliausko, Matijošaičio, Muntulio⁴⁵ ir kitų kalbų matyti, kad „Ryto“ d[raugij]a nepripažįsta Lenkijos valstybingumo Vilniaus krašte, laiko Vilnių Lietuvos sostine, siekdama atplėsti Vilniaus kraštą nuo Lenkijos ir pri- jungti ją prie Kauno Lietuvos. Mokytojams duotos instrukcijos, koku būdu turi veikti gyventojus, kad jie aiškiai suprastų esą Lietuvos piliečiai ir nuteikti juos prie- šiškai Lenkijai /kun[igo] Kraujalio patarimas demonstratyviai eiti į bažnyčią „visomis mokyklomis“ lietuvių tautinių švenčių proga ir t. t./.

Oficialių pasitarimų dėl mokytojų organizacijos [įkūrimo] eiga kelia įtarimą, kad tuo klausimu vyksta slapti pokalbiai lietuvių klubo privačiuose susirinkimuose, kur tikriausiai priimtas nutarimas paskelbti „rezoliuciją“.

Be prie „Ryto“ d[raugij]os valdybos įkurtos Komisijos greičiausiai slepiasi pagal 1904 m. įkurtos lietuvių mokytojų sąjungos pavyzdį organizuota ir slapta veiklą vyk- danti sąjunga.

Minėtai „Ryto“ d[raugij]ai charakteringa tai, kad posėdžių metu nekeltas „Ryto“ disponuojamų piniginių lėšų klausimas. Ta aplinkybė, atrodo, patvirtina įtarimą, kad „Rytas“ švietimo-politinę veiklą vykdo iš lėšų, gautų iš „Ryto“ d[raugij]os centro Kaune ar iš Kauno vyriausybės.

„Ryto“ d[raugij]os antivalstybinė veikla negali kelti abejonių, pageidautina uždaryti tą D[raugij]ą ir Vilniuje, ir Švenčionyse.

⁴¹ Vincentas Taškūnas (1880–1967) – lietuvių dvasininkas, Vilniaus lietuvių veikėjas, redaktorius, Vytauto Didžiojo gimnazijos tikybos mokytojas (1920–1922). Trakai – kun. Vincento Taškūno tremties vieta. *Voruta*, 2010, Nr. 7–11, p. 11. [Žiūrėta 2025 01 31]. Prieiga per internetą: <https://www.voruta.lt/trakai-%E2%80%93-kun-vincento-taskuno-tremties-vieta/>; *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai 100*. Vilnius: homo liber, 2015, p. 30.

⁴² Ona Žebrauskaitė – Vilniaus lietuvių veikėja, pedagogė, Vytauto Didžiojo gimnazijos matematikos, geografijos mokytoja (1922–1924). *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai 100*. Vilnius: homo liber, 2015, p. 30; VIRVIČIENĖ, A. Nedaug lietuvių tais laikais Vilniuje buvo, bet kokie pasiutę jie buvo... [Žiūrėta 2025 02 01]. Prieiga per internetą: <https://www.voruta.lt/nedaug-lietuviu-tais-laikais-vilniuje-buvo-bet-kokie-pasiute-jie-buvo/>

⁴³ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

⁴⁴ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

⁴⁵ Klaida, turėtų būti Untulio.

Formali uždarymo priežastis gali būti biudžeto tvarkymo trūkumai, kuriuos tikrai išaiškins dalykiškai ir tiksliai atlikta D[raugi]jos knygų kontrolė.

Mokytojų iškelti faktai parodo, kad mokyklų valdžia vertina lietuvių mokyklas nevienodai. Kiekvienoje apskrityje yra taikoma kitokia sistema, priklausanti nuo atitinkamų valdininkų požiūrio. Lietuviai mokytojai pasakojo, kad nežino kas jiems privaloma, nes joks vyriausybiniis potvarkis nereguliavo lietuvių mokytojų padėties tame krašte – jie priklausė „nuo administracinės valdžios požiūrio“ ir labai ja nepasitikėjo.

/-/ Z. Jakubowska⁴⁶
v[ykdanti] Referento p[areigas]

Vilnius, sausio 6 diena

1923 m[etai]

KN.

Dėl atitikties:

Literatūra

1. BIELIAUSKAS, P. *DienoRaštis 1920–1957*. Vilnius: homo liber, 2012.
2. BUKAITĖ, V.; KILINSKAS, K.; NEKRAŠAS, L. *Vilniaus sargas. Burmistras Konstantinas Stašys*. Vilnius: Mažoji leidykla, 2023.
3. JAGMINIENĖ, J. Stasys Matjošaitis – Esmaitis – Lietuviškos mokyklos kūrėjas. *Lietuvos muziejų rinkiniai*, 2014, Nr. 13, p. 89–94.
4. JANUSZEWSKA-JURKIEWICZ, J. *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
5. KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Juozas Kairiūkštis*. [Žiūrėta 2025-08-13]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/juozas-kairiukstis/>
6. *Kunigo Vlado Jezukevičiaus gyvenimo kryžkelės: Dievo valios kelias*. Vilnius: Margi raštai, 2018.
7. *Lietuvių švietimo draugija „Rytas“*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013.
8. *Marcelinas Šikšnys*. [Žiūrėta 2025-08-13]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/marcelinas-siksnys/>
9. *Matas Untulis*. [Žiūrėta 2025-08-13]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/matas-untulis/>
10. MACEIKA, J. Vilniaus lietuvių spaudiniai 1919–1939 m. *Bibliotheca Litwana. Dalis I. Bibliografijos metraštis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
11. MARTINKĖNAS, V. *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais*. Vilnius: Mokslas, 1989.

⁴⁶ Detalesnės informacijos apie šį asmenį rasti nepavyko.

12. Povilas Karazija. [Žiūrėta 2025 02 03]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/povilas-karazija/>
13. SMOLARCZYK, A. Administracja szkolna na Wileńszczyźnie w latach 1919–1939. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 2022, t. XIX, Nr. 4, s. 138.
14. ŠĖMIS, B. *Vilniaus golgota*. Kaunas: Sąjungos Vilniui vaduoti leidinys, 1930.
15. Trakai – kun. Vincento Taškūno tremties vieta. *Voruta*, 2010, Nr. 7–11, p. 11. [Žiūrėta 2025 01 31]. Prieiga per internetą: <https://www.voruta.lt/trakai-%E2%80%93-kun-vincen-to-taskuno-tremties-vieta/>
16. *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijai 100*. Vilnius: homo liber, 2015.
17. Vincas Budrevičius. [Žiūrėta 2025 02 03]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/vincas-budrevicius/>
18. VIRVIČIENĖ, A. Nedaug lietuvių tais laikais Vilniuje buvo, bet kokie pasiutę jie buvo... [Žiūrėta 2025 02 01]. Prieiga per internetą: <https://www.voruta.lt/nedaug-lietuviu-tais-lai-kais-vilniuje-buvo-bet-kokie-pasiute-jie-buvo/>
19. *Žymūs kupiškėnai*. Karazija Povilas. [Žiūrėta 2025 01 30]. Prieiga per internetą: <https://www.kupiskiovb.lt/zymus-kupiskenai>

Document on the Lithuanian Teachers' Congress in Vilnius in 1922

Dr. Vitalija Stravinskienė

Lithuanian Institute of History, Tilto str. 17, LT-01101 Vilnius, Lithuania
E-mail: vitalija.stravinskiene@istorija.lt
<https://orcid.org/0000-0001-6228-3278>

Summary

The published document is an interesting source on the social and political history of Vilnius and its region in the first half of the 20th century. It is preserved in the Lithuanian Central State Archives. The document originated at the initiative of the Polish Government Commissariat in Vilnius at the beginning of 1923. One of the functions of this institution was to monitor and control the lives of ethnic minorities. As part of this oversight, Commissariat employees observed events organised by ethnic minorities.

The published report on the Lithuanian teachers' congress in Vilnius provides a detailed record of the speakers' statements, includes quotations from adopted documents, and presents recommendations for the future of Lithuanian education. It emphasises that Lithuanian education (private) in the region must not remain independent and free from Polish government control.

Gauta / Received 2025 02 05
Priimta / Accepted 2025 08 13